

УДК 343.13

<http://doi.org/10.5281/zenodo.192600>**А.О. Полянський****МІЖНАРОДНІ НОРМИ,
ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ПІДГРУНТЯ
ПОВАГИ ДО ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ
ЯК ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ: ФІЛОСОФСЬКО-
ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Анотація. У науковій статті досліджено міжнародні норми, що містять витоки для визначення підґрунтя поваги до людської гідності як засади кримінального провадження у філософсько-правовому аспекті. Автором обґрунтовується думка, що для Кримінального процесуального кодексу України таким нормами стали норми Загальної Декларації прав людини, які встановлюють вихідні положення у суспільних відносинах: усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в душі братерства. Доводиться, що ст. 1 Загальної декларації прав людини встановлює загальний охоронний механізм дотримання свободи і рівності як абсолютних категорій. Коли ці категорії дотримуються, питання про катування чи жорстоке, нелюдське або принижуюче гідність поводження чи покарання не виникає. Один до одного особи повинні утримуватися від дій, які зазіхають на свободу і рівність інших. І от у випадках, коли зазіхання відбувається, стає актуальним питання застосування захисних дій із боку держави. Причому ці дії все одно повинні бути побудовані таким чином, щоб забезпечити повагу до гідності людини.

Ключові слова: міжнародні норми права, загальні засади кримінального провадження, повага до людської гідності, свобода.

Аннотация. В научной статье исследованы международные нормы, содержащие истоки для определения основы уважения к человеческому достоинству как основы уголовного производства в философско-правовом аспекте. Автором обосновывается мнение, что для Уголовного процессуального кодекса Украины такими нормами стали нормы Всеобщей декларации прав человека, которые устанавливают исходные положения в общественных отношениях: все люди рождаются свободными и равными в своем достоинстве и правах. Они наделены разумом и совестью и должны действовать в отношении друг к другу в духе братства. Доказывается, что ст. 1 Всеобщей декларации прав человека устанавливается общий охраняемый механизм соблюдения свободы и равенства как абсолютных категорий. Когда эти категории соблюдаются, вопрос о пытках или жестоком, бесчеловечном или унижающем достоинство обращении или наказании не возникает. По отношению друг к другу лица должны воздерживаться от действий, которые посягают на свободу и равенство других. И вот в случаях, когда посягательство происходит, становится актуальным вопрос применения защитных мер со стороны государства. Причем эти действия все равно должны быть построены таким образом, чтобы обеспечить уважение достоинства человека.

Ключевые слова: международные нормы права, общие основы уголовного производства, уважение к человеческому достоинству, свобода.

Abstract. In the scientific article the international norms that have origins to determine the basis of respect for human dignity as the basis of criminal proceedings in the philosophical and

legal aspects. The author substantiates the view that the Criminal Code of Ukraine such rules were the rules of the Universal Declaration of Human Rights, establishing initial positions in public relations: all human beings are born freely i level in their dignity and rights. They nadileni reason i i sovisty must act in vidnoshenni one another in a spirit of brotherhood. Proved that art. 1 of the Universal Declaration of Human Rights establishes a general protective mechanism observance of freedom and equality as absolute categories. When these categories are met, the issue of torture or cruel, inhuman or degrading treatment or punishment does not arise. One to One person should refrain from actions that infringe on the freedom and equality of others. And in cases where the infringement occurs, the application is urgent protective action of the state. Moreover, these steps still need to be built so as to ensure respect for her dignity.

Key words: international law, general principles of criminal proceedings, respect for human dignity and freedom.

Постановка проблеми. Конституція в ст.1 визначила Україну як демократичну, соціальну і правову державу, яка визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності української держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність [1, ст. 3]. Дані положення є концептуальними для української держави, адже вони визначають вектори діяльності останньої, зокрема у площині упорядкування відносин у суспільстві, тобто у правових нормах.

Право, як регулятор суспільних відносин має відповідати цим концептуальним засадам і у своїх нормах проводити їх зміст. У повній мірі це відноситься до кримінального процесу і вказує тенденції його існування та розвитку в напрямі гуманістичного виміру, де у будь-яких умовах, не дивлячись ні нащо, забезпечувалася б повага до людської гідності. І положення ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України від 13.04.2012 р. це підтверджують, адже в ній визначено, що повага до людської гідності відноситься до загальних засад кримінального провадження, яким повинні відповідати зміст та форма кримінального провадження [1].

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням поваги до людської гідності у кримінальному процесі займалися О.П. Кучинська [2], Л.В. Кушнір [3], В.А. Савченко [4], Б.М. Свірський [5] та інші. Однак, не зменшуючи внесок цих авторів у питання теорії та практики кримінального процесу, у центрі уваги цих досліджень було теоретичне визначення змісту поваги до людської гідності як загальної засади кримінального провадження, аналіз міжнародних норм, що Україна імплементувала у Кримінальний процесуальний кодекс України. А от витоки цієї засади, філософсько-правовий аспект змісту міжнародних норм, що визначають підґрунтя поваги до людської гідності як засади кримінального процесу залишилися поза увагою вчених.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Зазначене обумовлює актуальність даної наукової статті і дозволяє визначити її мету: дослідити міжнародні норми, що містять витоки для визначення підґрунтя поваги до людської гідності як засади кримінального провадження у філософсько-правовому аспекті.

Виклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Правотворчі процеси, що відбуваються в Україні, ведуть до висновку, зробленому Є.В. Білозьоровим, що національне та міжнародного право не існують ізольовано одне від одного. На особливості нормотворчості в міжнародному праві впливають національні правові системи, які знаходять своє відображення у зовнішній політиці та дипломатії держав. Міжнародне право, в свою чергу, відіграє важливу роль у формуванні національного законодавства. Водночас, аксіомою є те, що система національного права знаходиться під впливом міжнародного права. Підтвердженням може слугувати той факт, що норми більшості новітніх основних законів, якими встановлено засади правового статусу громадянина, запозичені з ключових міжнародних актів про права людини [6].

Конституція України у ст. 9 встановлює, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України [7, ст. 9].

У свою чергу Закон України Про міжнародні договори України у ст. 19 встановлює, що чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [8, ст. 19]. У Кримінальному процесуальному кодексі України встановлено, що кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України. Таким чином, можемо констатувати: в Україні визнається примат міжнародного права – це стосується усіх галузей права, і кримінального процесуального зокрема. І тому, звісно, мірилом, еталоном для наслідування у правотворчості для України є норми права міжнародного, які належним чином стали частиною національного законодавства України і які є представляють собою найкращі, позитивно апробовані розвиненими соціальними та правовими державами, моделі ефективного врегулювання суспільних відносин.

Для Кримінального процесуального кодексу України таким еталоном, насамперед, стали норми Загальної Декларації прав людини, які встановлюють вихідні положення у суспільних відносинах: усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства. [9, ст. 1]. Зміст цієї норми, на мою думку, є фундаментальним у регулюванні суспільних відносин, – вже на ньому будуються інші норми. І мова у ньому йде про визнання усіма державами і народами прагнення до виконання цього завдання.

Що саме розуміється під визначенням люди народжуються вільними? Насамперед, те, що приходячи у цей світ людина є вільною. Не держава і не суспільство робить людину вільною. Вона народжується такою. Держава і суспільство лише визнають її вільною. Розуміння такої якості людини як «вільна» слід визначати, видається, через такі категорії як «воля» та «свобода волі». У цьому питанні доречно скористатися визначенням цих категорій, наданих О.О. Коваленко, яка акцентує увагу на можливості людини власної регуляції своєї діяльності та поведінки, що забезпечує формування цілей та концентрацію внутрішніх зусиль на їх досягнення внаслідок вільного від утисків з боку будь-кого прояву суб'єктом своєї волі, яка формувалася і виявилася зовні виключно цим суб'єктом, без чийогось впливу [12, с. 16, 47]. Думається, саме таке наповнення варто застосувати до характеристик поняття вільна людина. І якщо це взяти за вихідне положення, то цілком зрозуміло, що обмеження людини у своїй діяльності у соціальній та правовій державі допустимі тільки у виключних випадках – коли людина своїми діями сама порушила цей принцип, чи є обґрунтована підозра у його порушенні. Тобто, будучи наділеною розумом і совістю, особа знехтувала останніми і діяла по відношенню до інших не в дусі братерства. Як наслідок, якщо такі дії викликають підозру у посяганні на значущі цінності, що забезпечуються та охороняються державою, людина підозрюється у скоєнні злочину – до неї допустимо застосувати передбачені державою утиски прояву суб'єктом своєї волі.

Що стосується рівності у своїй гідності і правах – то у даному випадку мова йде також про не позитивне наділення людини цими якостями, а про природне. А держава, яка визначає це положення у якості завдання – зобов'язується його забезпечити.

У свою чергу, розум і совість є тими природними якостями людини, які дозволять забезпечити свободу волі людини від неправомірних утисків, недоторканість прав одне одного, а отже, дозволять ставитися один до одного у дусі братерства.

Тобто ст. 1 Загальної декларації прав людини встановлює загальний охоронний механізм дотримання свободи і рівності як абсолютних категорій. Коли ці категорії дотримуються, питання про катування чи жорстоке, нелюдське або принижуюче гідність поводження чи покарання не виникає. Один до одного особи повинні утримуватися від дій, які зазіхають на свободу і рівність інших. І от у випадках, коли зазіхання відбувається, стає актуальним питання застосування захисних дій із боку держави. При чому ці дії, все одно повинні бути побудовані таким чином, щоб, забезпечити повагу до гідності такої особи.

Основою для застосування такого захисного механізму, тобто основою для обрання конкретного напрямку, стає інша норма Загальної Декларації прав людини: нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поводженню чи покаранню [9, ст. 5]. До речі зміст цієї норми відтворюється і у Європейській конвенції з прав людини [10, ст. 3], Міжнародному пакті про громадянські і політичні права [11, ст. 7]. Деталізація цих положень, з урахуванням застосування саме до тих випадків, коли державою

застосовуються певні обмеження до особи внаслідок підозри у скоєнні нею суспільно-небезпечного діяння відбувається у Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що ображають гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. У вказаному документі дається розгорнуте визначення терміна «катування», під яким розуміється як будь-яка дія, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. Цей термін не включає біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільних від цих санкцій, чи спричиняються ними випадково [13, ст. 1].

Відтворення цих міжнародних положень ми бачимо у ст. 11 Кримінального процесуального кодексу України, який деталізує визначену у своїй же ст. 7, як засаду кримінального процесу, повагу до людської гідності, а саме: під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи. Забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність. Кожен має право захищати усіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Таким чином, можна зробити висновок, що в частині визначення поваги до людської гідності як засади кримінального процесу кримінальне процесуальне законодавство відповідає міжнародним стандартам.

Проведене у даній статті дослідження дозволяє зробити висновки про витoki цієї засади, якою є ст. 1 Загальної декларації прав людини: усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства. Даний висновок надає підстави для визначення майбутніх перспектив наступних наукових досліджень, які стосуються визначення змістовного механізму практичної реалізації завдань держави у забезпеченні дотримання поваги до людської гідності як засади кримінального провадження.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України / Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. – Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 18.07.2016). – Назва з екрану;
2. Кучинська О.П. Принцип поваги до честі і гідності людини у кримінальному процесі /

О.П. Кучинська // Адвокат. – 2012. – №4 (139). – С. 17–19; **3.** Кушнір Л.В. Захист честі й гідності людини у сфері кримінального судочинства / Л.В. Кушнір // Право і суспільство. – 2015. – №6. – С. 194–198; **4.** Савченко В.А. Повага до людської гідності як фундаментальний принцип правової держави. – Електронний ресурс: Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Pjuv/2012_2/Visnyk_2012_2/Savchenko%20V.pdf (дата звернення: 18.07.2016). – Назва з екрану; **5.** Свірський Б.М. Визначення принципу поваги до людської гідності у кримінально-процесуальних нормах / Б.М. Свірський // Вісник Маріупольського державного університету: серія Право. – 2013. – Вип. 6. – С. 138–145; **6.** Білозьоров В.Є. Національне та міжнародне право: порівняльно-правовий вимір. – Електронний ресурс: Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Almpr/2012_3/01_068.pdf (дата звернення: 18.07.2016). – Назва з екрану; **7.** Конституція України / Верховна Рада України: Конституція; Закон від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. – Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 18.07.2016). – Назва з екрану; **8.** Про міжнародні договори України / Верховна Рада України; Закон від 29.06.2004 № 1906-IV. – Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1906-15> (дата звернення: 18.07.2016). – Назва з екрану; **9.** Загальна декларація прав людини / ООН: Міжнародний документ від 10.12.1948 р. – Електронний ресурс: Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 18.07.2016). – Назва з екрану; **10.** Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод / Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 р. – Електронний ресурс: Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 18.07.2016). – Назва з екрану; **11.** Міжнародний пакт про громадянські і політичні права / ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966 р. – Електронний ресурс: Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 18.07.2016). – Назва з екрану; **12.** Коваленко О.О. Свобода волі працівника і роботодавця та її вплив на укладання, зміну та припинення трудового договору: монографія / О.О. Коваленко. – Х.: ХНАДУ, 2015. – 348 с.; **13.** Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що ображають гідність, видів поводження і покарання / ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 10.12.1984. – Електронний ресурс: Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_085 (дата звернення: 18.07.2016). – Назва з екрану.